

Градът на битието, или политическият утопизъм на Е. Фром

Boris Manov
(2010)

<http://notabene-bg.org/read.php?id=165>

Една от главните характеристики в развитието на политическото мислене /и практика/ е неговата неразривна свързаност с изграждането на политически и като цяло - на социални утопии. Тази връзка се проявява в два основни аспекта:

Първият е този, при който изработването на утопията се поставя като съзнателно определена цел. Това са „класическите“ утопии от типа на „Златна книгаза новия остров Утопия“ на Т. Мор и „Градът на слънцето“ на Т. Кампанела и др. т., в които в явен вид се конструира едно идеално политическо, икономическо, социално и духовно устройство на обществото и се заявява, че постигането на това устройство трябва да бъде главна задача на всички обществени, и преди всичко, на политическите сили, фактори и институции.

Вторият се проявява в социално-политически концепции и доктрини, в които официално заявеният стремеж на авторите е да направят рационален или научен анализ на общественото-политическата действителност, да предложат научнообосновани хуманистично заредени социални прогнози и да набележат основните механизми и средства за достигането до бъдещото хуманистично изградено и хармонично структурирано и функциониращо общество. Може да се каже, че този подход е преобладаващият в историята на политическата мисъл, особено в най - новото време, което е резултат поне на три причини: първо, на влиянието на възгледите, критикуващи и отричащи правомерността на холистичните концепции за изграждането и преустройството на обществото, второ, на отрицателните резултати от опитите за практическо осъществяване на идеите за изграждането на ново общество на основата на предварително създадени цялостни хуманистични проекти, трето, на субективния стремеж на авторите, които в повечето случаи или открито не приемат, или критикуват утопичния подход в политическото знание и практика. Един класически пример за реализирането на този втори подход е творчеството на Ерих Фром.

В най-общ план могат да се посочат следните главни черти на политическия утопизъм:

Той се проявява, преди всичко в изискването за изработването и следването на цялостен политически модел за бъдещето развитие на обществото, централен пункт в който е целта за изграждането на „Идеалната държава“.

Втората главна черта е открито заявяваната претенция за рационалност и научна обоснованост на предлагания модел и на методите за неговото изработване и практическо осъществяване.

На следващо място може да се посочи стремежът да се предложи всеобщо значим и всеобщо приложим подчертано хуманистичен политически идеал - обикновено постигането всеобщото добро и щастието на всички членове на обществото.

В тази връзка много важна черта на утопизма е последователно провежданият критицизъм. Критиката на съществуващото обществено и политическо устройство, разкриването на неговите явни и скрити недъзи, на несправедливостите, експлоатацията, неравенството, несъвършенството на политическата организация и упражняването на политическата власт са

безусловно сред най-предпочитаните и най-значимите теми във всички социално-политически утопии.

Същностна характеристика на политическия утопизъм е и неговата пространствена и времева неопределеност - реализирането на политическия модел и идеал се осъществява не тук и сега, а се пренася или някъде неясно къде по света, или в по-близкото или в по-далечното бъдеще на човечеството.

Тези общо -теоретични черти на утопизма определят /вероятно, въпреки субективното желание на техните автори/ и поне още две с пряко проявление в политическата практика - първо, изработваният в различните политически утопии проект във всички случаи е прекалено всеобхватен, неопределен и хипотетичен, поради което той е неработещ и неприложим - т. е. е именно „утопичен“. Второ, и това е особено важно от гл. т. на реалния политически живот на обществото, поради тези характеристики, евентуалната практическа реализация на утопичните политически проекти предполага и изисква подчертан централизъм и дори тоталитаризъм.

Определено може да се каже, че цялостното творчество на Е. Фром съдържа в себе си така очертаните характеристики на социално-политическия утопизъм. Като се започне от „Бягство от свободата“, мине се през „Човекът за самият себе си“ произведенията от 50-те години и се стигне до „Революция на надеждата“ и „Да имаш или да бъдеш“, въпреки показателните практически резултати - не само от революцията в Русия и строителството на „новото“ общество в Съветския съюз и Източния блок, а вкл. в редица аспекти и в Съединените щати, и множеството теоретични работи на негови съвременници - напр. на К. Попър /2, 182-194/ и Х. Маркузе /1, 247-282, в които косвено или пряко възгледите му са подложени на критика и отхвърляни, Фром последователно разработва, обосновава и изгражда теоретични конструкции, имащи подчертано утопичен характер.

В тези конструкции се очертават следните по-важни направления:

Първото и най-продуктивно направление обхваща задълбоченият критически анализ на капиталистическото общество от средата и втората половина на XX в., разкриването на причините и движещите сили за тоталното отчуждение в него, за сковаващата инициативността и стремежа към свобода на личността политическа, икономическа и духовна ситуация, за пълната безперспективност в личностен и социален план за огромната част от човечеството и за заплахите за неговото съществуване в условията на всеобхватното военно-политическо противопоставяне и глобализирането на съвременния свят./4, 11-17, 51-81/ Този анализ е пронизан от дълбок хуманизъм и дълбоко познаване на човешката душевност, разкрива редица конкретни психологически аспекти на проявата на разглежданите процеси, до голяма степен неизследвани или малко изследвани от други автори и по принцип може да бъде приет и подкрепен, въпреки някои твърде абстрактни, спорни или не съвсем прецизни тези и формулировки. /3, 107-204, 253-274/

Вторият, същностен момент във възгледите на Ерих Фром, непосредствено следващ от вече разгледания, и служещ за основа на разгръщането на „позитивния“ аспект в неговия политико-социален проект е обосноваването на идеята за необходимостта от нов подход при изучаването на човека и обществото, от разработването на Нова наука за човека. Тази нова наука, според Фром, може да се нарече „Хуманистична Наука за Човека“ и тя трябва да стане основата за създаването на „Приложна Наука и Приложно Изкуство за Социална Реконструкция“. /5, 180/ По този начин, както специално подчертава авторът на идеята за „новата наука“, подобно на блестящите резултати от формулираните в „Нов Органон...“ от Фр. Бейкън принципи за изграждането на научен подход в естествознанието, ще бъдат преодолените трудностите, които стоят пред обществознанието и ще бъдат постигнати не по-малко впечатляващи резултати при познанието и рационално обосноваването на хуманистичната реконструкцията на обществото. Но това може да стане само, ако, както е убеден Фром, най-добрите умове на човечеството осъзнаят напълно, че сега става дума не просто за постигане на „господство над природата“, а за „господство над техниката и ирационалните социални сили и

институции, заплашващи съществуването на западното, а и на цялото човечество", и осъзнали критическата ситуация, се посветят напълно на новата хуманистична наука за човека, която единствено може да даде модела за преодоляването на огромните трудности и заплахи на съвременното и за изграждането на новото общество „на неотчуждените и ориентирани към битието индивиди". /5, 182 /

Важно е да се подчертае обаче, че Ерих Фром, като се изключи едно бегло споменаване на това, че социалните форми, които ще станат основа на хуманистичното общество на битието, ще възникнат на основата на множество проекти, модели, изследвания и експерименти, „които ще помогнат да се преодолее пропастта между необходимото и възможното", /5, 181/ не предлага конкретни методологии, система от методи и методика на тази нова наука, чрез които, както да се изгради нейната теоретична система, така и да се изработят следващите от нея модели и механизми за практическата ѝ реализация в политическия, икономическия и духовния живот, а излага в готов вид една неясно как изработена, цялостна система от мерки и характеристики, които трябва да бъдат предприети и постигнати за да се достигне това ново общество.

Като трети момент, изразяващ утопизма на възгледите на Е.Фром, може да се посочи почти пълната пространствена и времева неопределеност, както на споменатата цялостна система от мерки и характеристики, така и на самото ново общество. Въпреки, че в редица случаи, особено в „Революция на надеждата", самият Фром да изтъква отнасянето на неговите разсъждения към обществената ситуация в средата и втората половина на ХХ век, и дори конкретно към политическите и икономическите условия и процеси в Съединените щати от този и предстоящия исторически период /4, 126-187/, като цяло политико-икономическият му проект е максимално обобщен, неориентиран в пространствено и времево отношение, претендиращ за глобална приложимост в неопределеното бъдеще на човечеството.

Най-ярка проява утопизмът на Ерих Фром намира в съдържанието на неговите социално - политически възгледи. Проектът, който той създава още в

„Бягство от свободата" и развива най-вече в „Революция на надеждата" и „Да имаш или да бъдеш", съдържа в себе си в един „класически" вид двете същностно-определящи характеристики на политическия утопизъм - създаването на модел на идеалното политическо и обществено устройство и основаването на този модел на върховната хуманистична цел - формирането на всестранно и хармонично изградена личност и постигането на щастието на всички членове на обществото. И макар че двата аспекта са тясно преплетени и взаимопроникващи се, Фром определено акцентира върху крайната цел на целия обществен процес - новият, ориентиран към битието, цялостно развит и реализиращ се, добър и щастлив Човек. Според него смисълът на функционирането „на новото общество е да способства за възникването на новия Човек", който ще се отличава със следните качества:

- с готовност за отказване от всички форми на имането, с цел всецяло постигане на биването;
- с разбирането, че смисълът на човешкия живот се състои в пълната независимост от вещоманията и в безкористното служене на ближния;
- с любов и уважение към живота във всичките му прояви;
- със стремеж към живот без илюзии, тъй като в основаното на Новата наука общество, илюзиите няма да са нужни;
- с все по - дълбоко и всестранно самопознание;
- с все по - пълна и всеобхватна свобода, разбрана не като произвол, а като разширяване на възможностите за това да бъде себе си;
- с пълното осъзнаване на това, че висшата цел на живота е всестранното развитие на човека и на всички хора на Земята. /5, 176-178/

Паралелно с процеса на изграждането на Новия Човек протича и процесът на създаването на Новото общество, основано на принципа на битието, който е свързан с осъществяването на

радикални промени във всички сфери и дейности - икономика и политика, социален и духовен живот на обществото. Могат да се посочат следните по - важни моменти в тези всеобхватни промени:

- първата и решаваща задача, която трябва да се реши при изграждането на новото общество е отхвърлянето на икономиката на ефективността и печалбата и радикалната преориентация към създаване на „здрава икономика за здрави хора“. Това може да стане както с икономико-технологически и технически средства, така и с активното и пряко участие на държавата и научните институции, на средствата за масово осведомяване и общественото мнение, на гражданското общество и движението и организациите на потребителите.
- не по-малко съществена е и необходимостта от радикална промяна в поведението на хората, в утвърждаването и разгръщането на принципа за демокрация на участието в цялостния живот на обществото. Тази демокрация е антитеза на традиционната „западна“, „народна“ или „централизирана“ демокрация и е свързана с осъществяването следните основни дености: а/ максимална децентрализация в икономиката и политиката; б/ последователна и всестранна замяна на бюрократичното управление с хуманистично, основаващо се не на механичното изпълнение на дадена „дори благородно замислена“ система от управленски правила, а на своевременното спонтанно реагиране на конкретните изисквания на „живите хора“ и на конкретните ситуации.
- третият основен момент се изразява в необходимостта от обхващане на всички ключови сектори и процеси в изграждането на новото общество: а/ строга забрана на всички методи за „промиване на мозъци“ в политическата пропаганда и промишлената реклама; б/ непрекъснато „запълване“ до напълно заличаване на пропастта между бедни и богати, включително между бедните и богатите страни в световен мащаб; в/ гарантирането на нормалните за достойнството на човека доходи, средства и условия за живот за всички членове на обществото, независимо от това дали са изпълнили „своя дълг пред обществото“ или не; г/ цялостно освобождаване на жените от патриархалното господство, достигайки до сексуалните отношения и по този начин, освобождавайки жените от чувството за вина и поражданото от него социално покорство; д/ създаване на специални културни съвети, които да консултират квалифицирано държавните институции, политиките и гражданите по всички въпроси, изискващи специфични знания; е/ създаване на ефективна система за добиване и разпространение на обществено-значима информация, което би било основна предпоставка за взаимодействието и вземането на решения на личностите и групите в условията на демокрацията на съучастието; ж/ отделяне на научните изследвания от тяхното практическо приложение в промишлеността и отбраната като единствено възможния път за изпълнение на задачата за унищожаване на ядреното оръжие и на другите средства за масово унищожение /5, 188-209/.
- и накрая, и като резултат от всичките тези промени, и като условие за тяхното реализиране, е създаването на едно ново движение, което не е бюрократично, не е свързано с политическите машини и е резултат от творческите усилия на всички, които се стремят към създаването на новия тип общество. Това движение би трябвало да се състои от доброволно изградена система от съвети, основаващи се на честността, постиженията и дълбоката загриженост за общественото благо на техните членове и от групи, в които ще се реализира ежедневната творческа активност и дейност на хората за благо на обществото, основани на една нова хуманистична философия - философията на любовта към живота и на нейните проявления в човешките отношения, в икономиката, политиката, в обществения живот като цяло /4, 187-213/.

Както се вижда пределно ясно, Ерих Фром е не по-малко радикален в своя хуманистичен утопизъм от радикалността на промените, които предвижда за изграждането на Новия човек и Новото общество. Но едва ли към този утопизъм би трябвало да се приложи без уговорки оценката на Карл Попър за социално-политическия утопизъм въобще „като много опасен“ /2,182, 190/, защото винаги предлага построяването на един нов неизмеримо по-добър и „

наистина прекрасен" свят. Вероятно е по - точно да се приеме, че както заявява самият Фром, без утопии е невъзможно развитието на обществото /5, 180/ , защото ако не са били техническите утопии например, не биха съществували нито подводниците и самолетите, нито компютрите и роботите, т.е. не би бил възможен съвременния безспорно по - комфортен за живеене свят, поради което и създаването на социално-политически утопии и намирането на пътища за тяхното по-скорошно или по-далечно, частично или по-цялостно реализиране в живота е неотменимо изискване за прогреса на човечеството. Разцветът на културата на късното средновековие, според него, е бил възможен, защото се е вдъхновявал от образа на Божия Град, на съвременното общество - благодарение на вдъхновението от образа на Земния Град на Прогреса, а на обществото, което предстои да бъде изградено - на синтеза на духовния стремеж на късното средновековие и на достиженията на постренесансовата рационалистична мисъл и на модерната наука - този синтез би трябвало да бъде Градът на Битието. /5, 209-210/

Библиография:

Маркузе, Х., Ерос и цивилизация. С., 1993.

Попър, К., Отвореното общество и неговите врагове. С., 1993.

Фром, Е., Бягство от свободата. С., 2001.

Фром, Е., Революция на надеждата. С., 2005.

Фромм, Э., Иметь или быть. М., 1990.